

SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar

A pedagógusképzés kiskönyvtára

3.

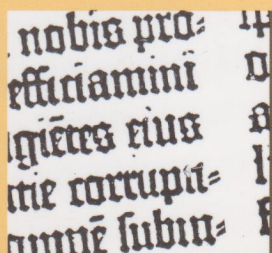
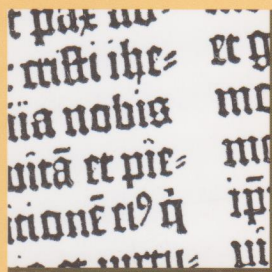
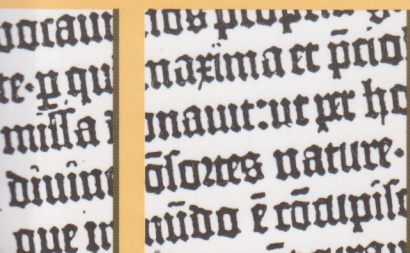
Alkalmazott nyelvészet a magyar nyelv és irodalom tanításában

STÍLUS ÉS ANYANYELV

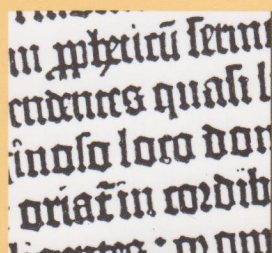
Galgóczi László • Vass László
szerkesztik

Tanulmányok

A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásából
A XIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásából

Juhász Gyula
Felsőoktatási Kiadó
Szeged, 2004.

Lektorálta
SZÉPE GYÖRGY

Szerkesztette
GALGÓCZI LÁSZLÓ, VASS LÁSZLÓ

Technikai szerkesztő
NAGY LÁSZLÓ

Nyomdai előkészítés
JGYF Kiadó

Borító
CSÉCSEI KÁROLY

Ez a kötet a
Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete
támogatásával jött létre.

© A szerzők, 2004.

ISSN 1418 9908
ISBN 963 9167 92 4

Kiadó: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Felelős kiadó: Békési Imre főszerkesztő
Terjedelem: 22 ív (B5)

Nyomdai kivitelezés:
Letter Print Kft. Budapest

Tartalom

Előszó	5
Stilisztika, frazeológia, interdiszciplinaritás	7
Rozgonyiné Molnár Emma tiszteletére	7
BÁCSI JÁNOS – KERESKES JUDIT: Tudomány művészet nélkül vagy művészet tudomány nélkül?	9
FORGÁCS TAMÁS: A <i>róká</i> -val kapcsolatos szólások a magyarban és más nyelvekben	23
GALGÓCZI LÁSZLÓ: A nyelv, ha oktat... ..	33
JUHÁSZ VALÉRIA: Ami az illetvét illeti	55
KRISTÓNÉ FÁBIÁN ILONA: A regionális nyelvhasználat	77
NAGY L. JÁNOS: Az alakzattársulás és az oszcilláció stilsztikájához	83
TÓTH SZERGEI: Gondolatok a szovjet tábori szlengről (<i>Terminológia, nyelvpolitika, jelenségek és példák</i>)	95
VASS LÁSZLÓ: Költészet és képzőművészet. 1. Diszkurzív kompozíciók. <i>Ments meg Uram</i>	103
V. RAISZ RÓZSA: Felkészítés a beszédversenyre (R. Molnár Emma tiszteletére).....	129
NAGY LÁSZLÓ: R. Molnár Emma publikációi.....	135
A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásaiból	141
1. Szöveg és stílus	141
DRESCHER J. ATTILA: Meddig tanulható egy új nyelv? – avagy nyelvi szintek a gyakorlatban.....	143
IMRE RUBENNÉ DR.: Kopjáss István és Kardics kapcsolatának nyelvi vonzatai Móricz Zsigmond: Rokonok című regényében	149
KENESEI ANDREA: Költői nyelv, fordítás, ekvivalencia, befogadás. Pilinszky János és Emily Dickinson verseinek és fordításainak befogadói értelmezése	157
V. RAISZ RÓZSA: Szövegszerkezeti egységek funkcionális vizsgálata egy Márai-szövegben. A világ hívásáról. Füves könyv 16.	163
SCHMIDTNÉ BÁLINT MÁRIA: A pragmatika szerepe Wolfgang Bauer műveiben.....	169
SZABÓ ZOLTÁN: Az összehasonlító és alkalmazott stilisztika nyelvkarakterológiai megvilágításban	177
TOKAJI ILDIKÓ: A térképi nyelv olvasása	183
2. A nyelvészet alkalmazása az anyanyelvi nevelésben .	191
FANCSALY ÉVA: A finnugrisztika az anyanyelvi nevelésben	193
GALGÓCZI LÁSZLÓ: Nyelvek, kultúrák, anyanyelvi nevelés	201

GALGÓCZI LÁSZLÓNÉ: Alsó tagozat: tantervek és anyanyelvi nevelés	207
HAJDICSNÉ VARGA KATALIN: Anyanyelvi nevelés a gyorsírás tanításában	213
JAKAB EDIT: A „nyelv és tér” téma iskolai alkalmazása	219
JUHÁSZ VALÉRIA: Alkalmazott nyelvészet a középfokú oktatásban	225
LÓRINCZ JULIANNA: A magyar igei alakvariánsok pragmatikai jellemzői	231
MÁLNÁSI FERENC: Szövegvilág az oktatásban (Szövegek globális-stilisztikai és komplex szövegtani elemzése).....	239
MEDVE ANNA: A lélek ezer ruhája (Az anyanyelvi műveltség kapcsolata más műveltségterületekkel).....	245
A XIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásaiból	255
Nyelvészet és anyanyelvoktatás	255
BALÁZS ILDIKÓ: Wass Albert nyelvi világa.....	257
BOHÁCS KRISZTINA: Nyelvi-kommunikációs tréningek a felnőttképzésben és a gimnáziumokban	267
GÓDÉNÉ TÖRÖK ILDIKÓ: A gyermekirodalom kommunikációs feladatai.....	279
KOVÁCS BEA: <i>Pont, pont, vesszőcske...</i> – írásjehasznlát a közoktatásban.....	287
L. ACZÉL PETRA: A retorikai kommunikáció – a retorikai szituáció	293
MOLNÁRNÉ LÁSZLÓ ANDREA: Az Újszövetség beszélt nyelvi specifikusságai.....	301
PORKOLÁB JUDIT – BODA ISTVÁN KÁROLY: A retorika tanításának lehetőségei a modern információs technológiák korában	311
POSGAY ILDIKÓ: Nyelvi hiba vagy nyelvi kontaktushatás?	321
SZÉPE JUDIT: Elméleti keresztutak találkozásában I. Módosítók és bővítmények a magyar szórend szerkezetében.	327
SZ. HEGEDŰS RITA: Elméleti keresztutak találkozásában II. A birtoklásmondat datívusz vagy genitívusz?.....	335
V. RAISZ RÓZSA: Nézőpont, időviszonyok és szövegszerkezet egy elbeszélő szövegben.....	345

Alkalmazott nyelvészet a középfokú oktatásban

Juhász Valéria

- Minőségbiztosítás az oktatásban
- A PISA 2000 útmutatói
- Korszerű tudás?
- Az 1978-as és a 2002-es tananyag összehasonlítása magyar nyelvtanból
- A szemléletváltás iránya
- A tankönyvírók feladata
- Következtetés

Napjaink oktatáspolitikájának igen gyakran használt kifejezései közé tartozik a *minőség biztosítása*, megtartása és fejlesztése. Nem véletlenül, hiszen a versenyben maradás sokak létfeltétele lett. A ma még iskolapadokban ülők szembe-sülni fognak tudásuk valódi értékével, hiszen az igazán kívánatos munkahelyeken csak a legjobbak dolgozhatnak. Ennek felismerése azt eredményezte, hogy ma már nem mindegy az sem, melyik óvodába járattuk csemetéinket. A legtöbb iskola minden évben megküzd a gyerekcsalogatás feladatával, hogy a következő évre is biztosítsák azt a létszámot, amellyel megtartható az intézmény pedagóguslétszáma. Ezért igyekeznek valami egyedit nyújtani, illetve az oktatás minőségét fejleszteni.

Mit jelent a minőség biztosítása? A közoktatásról szóló törvény IX. fejezetében olvasható értelmező rendelkezés szerint a „minőségbiztosítás az a tevékenység, amelynek során a közoktatási intézmény folyamatosan biztosítja a szakmai célkitűzések és az intézmény működésének egymáshoz való közelítését a tanulók, a szülők, a pedagógusok, valamint a fenntartók, továbbá a munkaerőpiac igényeinek kielégítése céljából”⁽¹⁾. A 2001 szeptemberében kötelezően bevezetésre kerülő kerettantervek a NAT-ra épülve és az iskolák helyi tantervében kiegészülve együttesen biztosítják a nevelés-oktatás tartalmi egységét, korszerűségét.

Az OECD legutóbbi felmérése alapján tájékozódhatunk arról, hogy hol állunk nemzetközi viszonylatban a korszerű tudást tekintve. Az korábbi vizsgálatok arra voltak kíváncsiak, hogy az iskolában megszerezhető lexikális tudásban milyen helyet foglalunk el. Az eredmények igen jónak bizonyultak, ám a legutóbbi felmérés arra helyezte a hangsúlyt, hogy megmutassa, *az iskola mennyire készíti*

fel a tanulókat a mindennapokra, hogyan tudnak később alkalmazkodni a munkaerő piaci követelményeihez. Az eddig követelt lexikális tudás nem biztosítja a gyakorlatban való alkalmazhatóságot, hiszen a PISA (Programme for International Student Assessment) 2000 eredménye magyar szempontból elszomorító volt. Az olvasás és szövegértési tesztekéből kiderült „a magyar diákok remekül elemeznek Dante-szövegeket, ám egy buszmenetrenden alig tudnak eligazodni.”⁽²⁾ A felmérés azt is megmutatta, hogy mely oktatási módszerek alkalmasak azon képességek elsajátíttatására, amelyek a mérés szándéka szerint megfelelnek a valós élethelyzeteknek. A legjobban szereplő országok, úgymint az angolszász és észak-európai országok tanítási módszereinek tanulmányozása hozzásegíthet minket a korszerűbb oktatási technikák megismeréséhez. E felmérés azt is bizonyítja, hogy a töménytelen lexikális tudást fel kell váltani egy új szemléletű gondolkodást tükröző tananyaggal.

A korszerű tudás közvetítése felveti a kérdést, hogy mennyi az átfutási ideje az új tudományos eredmények, felfedezések megjelenésének a tankönyvekben, tágítva ezáltal a gondolkodás határait? Viszonylag friss diplomásként, kezdő tanárként arra döbentem rá, hogy tele új ismeretekkel, egy frissebb szemlélettel még mindig ugyanazt kell tanítani az általános és a középiskolában, mint amit én tanultam egykor a már akkor sem új tankönyvekből. A változásnak azonban, úgy gondoltam, valahol jelentkeznie kell. A tetten érhetőség kedvéért előbányásztam egy 1978-as, az Oktatási Minisztérium által kiadott gimnáziumi nevelési és oktatási tervet és összehasonlítottam a ma, 2002-ben használatos kerettantervnek a magyar nyelvtan tanítására vonatkozó követelményeivel.

Az 1978-as magyar nyelvi gimnáziumi törzsanyag kulcsszavai az ismeretek köréből (nem részletezve az alapkészségek fejlesztését) első osztályban: Nyelv és társadalom, nyelv mint rendszer, a kommunikáció és tényezői, a nyelv szerepei, funkciói, a nyelv változása és rétegződése, a nyelvrokonság mibenléte, az írás és a beszédmű, a szöveg, a stílus. Második osztályban: Az egyszerű és az összetett mondat szerkezetének sajátosságai, a szószervezetek, a jelentés és hangalak összefüggései, a jelentésváltozás fajtái, a fonéma fogalma, a fonémák rendszere. Harmadik osztályban: a stílus fogalma, stílusrétegek, stílusárnyalatok, a szóképek és alakzatok fajtái, az íráskép stilisztikai vonatkozásai. Negyedik osztályban: Az írásmű alapszerkezete és építő elemének, a bekezdésnek főbb szerkesztési tudnivalói, a szöveg tartalmi összefüggéseit biztosító szerkesztési típusok, a nyelv életének vizsgáló módszerei, a nyelvrokonság mibenléte és bizonyítékai, a nyelv változásainak okai, irodalmi és köznyelvünk kialakulása, a nyelvi rétegek egymásra hatása, nyelvújító mozgalmak, nyelvművelésünk feladatai.

A 2002-ben használatos gimnáziumi kerettanterv témakörei kilencedik osztályban a 78-ban is tanított nyelvtani szintek grammatikája, a szöveg szerkezete és szintaktikai szintjei, a szöveg jelentése, kiegészülve tömegkommunikációs ismeretekkel. A tizedik osztályban található átfedő témakörök a nyelvváltozatok, a szövegtípusok ismerete több gyakorlati elemmel kiegészítve, mint például a szakmai önéletrajz, pályázat kidolgozásának állomásai, jegyzőkönyv készítése stb. Újdonság második osztályban az alapvető retorikai ismeretek bevezetése, ahol megtanulhatják a diákok a hatásos meggyőzés, kulturált véleménynyilvánítás formáit, eszközeit, a beszéd előkészítésének, elrendezésének, kidolgozásának lépéseit. A tizenegyedik osztályos tananyagban új témakört nem találtam, a régieket kiegészítették néhány új fogalommal. A megmaradt témakörök a stílus és jelentés a mindennapi nyelvhasználatban és a szépirodalmi stílus, az alakzatok, trópusok. Új fogalmak a denotatív és a konnotatív jelentés, a motiváltság, a motivátlanság. Tizenkettedik osztályban ismét csak fogalmi újdonságot találtam. A megmaradt témakörök: a nyelv mint jelrendszer, nyelv és gondolkodás, az európai nyelvcsaládok, nyelvtípusok, a magyar nyelv története, változás és állandóság a nyelvben, az összehasonlító nyelvtudomány módszerei, nyelv és társadalom, nyelvjárások, csoportnyelvek. Az ide kapcsolódó újdonság a nyelvtervezés elvei és feladatai, kétnyelvűség, kettős nyelvűség, kevert nyelvűség.

A 78-astól eltérő témakörök tehát a tömegkommunikációs és retorikai ismeretek. A retorikai ismeretek visszahozása napjainkban gyakorlati megfontolásból történt, ami elősegíti az iskolából kikerülő munkavállalók esélyeit a közéletben, a politikai, közéleti és civil szférában. A kerettantervhez igazított új tankönyvek már valamivel több gyakorlati ismeretet biztosítanak, mint a korábbiak.

A kerettanterv kulcsszavaiból láthatjuk, hogy több témakör visszanyúlik a tizenkilencedik századi kutatásokra, paradigmákra, mint például a nyelvjáráskutatás, az összehasonlító nyelvtudomány módszerei vagy még korábbra, akár a nyelvtudomány kezdeteire is, mint például a retorika, az írott nyelv grammatikai elemzése, a mondatok nyelvi szintjeinek megnevezése, stb. Kevés viszont a huszadik század második feléből származó tudományos kutatási eredmények jelenléte. Igen szerény mértékű a nyelvészet kapcsolatának bemutatása más tudományterületekkel, mint például a szociológia, neurológia, matematika, filozófia, informatika, idegennyelv-oktatás vagy a fordítás és tolmácsolástudomány...

A hiányosságok jelenléte több tényezőre vezethető vissza. Az egyik legnyomósabb ok a kevés óraszám. Heti egy – két órában harminc fölötti létszámú osztályokban a gyakorlat azt mutatja, hogy még a kerettantervben előírtakat is nehéz úgy teljesíteni, hogy az ismeretek eljussanak a készség szintjére.

A kerettantervben *a célok* meghatározásánál megtaláljuk, hogy a legfontosabb az alapkészségek minél magasabb szintű elsajátítása, és az oktatás közép-pontjába *az ismeretközléssel szemben a képességfejlesztés és a nevelés kerüljön*, ismeretközpontú pedagógia helyett gondolkodást tanítsunk, vagyis kevesebb elméleti tényanyagot és több gyakorlati tudást. Az oktatáspolitikusok belátták, hogy a tananyagot csökkenteni kell minden tantárgynál, és a hangsúlyt a napi életben közvetlenül is felhasználható tudás irányába kell eltolni.

A *szemléletváltást* a magyar nyelv tantárgyánál is végre kell hajtani. Továbbra is a legnagyobb hangsúlyt a helyesírás, az értő olvasás, szövegalkotás kell hogy kapja, mely mindegyike nyelvi rendszergondolkodást tükröző folyamat, azonban helyet kell kapniuk olyan fogalmaknak, amelyek kitágítják a mi nyelvi közösségünk nyelvészeti gondolkodását, amelyek ráébresztenek arra, hogy mindennapjainkban sokkal nagyobb figyelmet kell szentelni a tudatos nyelvhasználatnak, annak a ténynek, hogy nyelvi viselkedésünk meghatározza helyünket a világban. A társadalmi viselkedési szabályok szorosan összefüggnek a nyelvvel, a pedagógiával, pszichológiával, szociológiával stb. Éppen ezért időszerű, hogy a magyar nyelv tan tantárgyának szemléletét kiszélesítsük, hogy az legalább olyan alkalmazható ismeretekkel bővítse a tudást, mint amelyet egy technikaórának kellene nyújtania. Ehhez biztosítana segítséget azoknak a fogalmaknak a megismerése, mint a nyelv és intelligencia kérdésköre, a diszkrimináció és ezzel együtt a nyelvi tolerancia, a nyelvi jogok, a nyelvhasználathoz kapcsolódó sztereotípiák, a nyelv és a társadalmi identitás, a nyelvhasználat és a pszichológiai sajátosságok összefüggései. Az eddigieknél hangsúlyosabb szerepet kellene biztosítani a pragmatika és szemantika gyakorlati oktatásának. A tanulásra nevelésben segíthetne a korlátozott és kidolgozott kód jelentéseinek tisztázása, hogy ez lehet az egyik oka a tanulásban való lemaradásnak is. Az idegennyelv-oktatás előtérbe kerülésével érdemes megemlíteni, hogy a nyelv ismerete gyakran nem elég a kommunikáció sikerességéhez, a nyelvi korlátokat a kulturális háttérismeret hiánya okozhatja. Ezzel összefüggésben lehetne megismernedni a fordítás és tolmácsolás nehézségeivel, hogy miért nincsenek még jól használható számítógépes fordítói programok.

Az ehhez hasonló gyakorlati tudás megszerzéséhez nem kell varázslatos módszertani technikákhoz folyamodnunk, hiszen diákjaink közvetlenül érdekeltté tehetők a témakörök további kutatásában is. Tanítási tapasztalatom azt bizonyítja, hogy a mindennapi életben hasznosítható ismereteket nem kell sulykolnunk, és több hónapon keresztül magyarázunk szinte teljesen eredménytelenül az órákon, hanem a nyelv tanóra a nap fénypontjává válhat akár a kora reggeli vagy az utolsó órákon.

A magyar nyelvtan tanításának egyik szemléletváltását mutatja, hogy a *grammatika a grammatikáért* oktatás egyre inkább háttérbe szorul a szövegnyelvészeti kutatások előnyére. Az általam említett fogalmak is jól beilleszthetők ebbe az elképzelésbe, azonban még mindig van egy akadálya a váltásnak. A *középfokú oktatást követő felvételi rendszer* csak meglehetősen szerényen hajlandó igazodni az új kihívásokhoz. Az elmúlt évben a magyar nyelvi felvételi feladatsor még mindig a bemagolt grammatikai és lexikális tudást kérte számon. Emiatt nem csodálkozhatunk azon, hogy a felsőoktatásra felkészítő gimnáziumok nem váltanak tankönyvet, és még mindig abból a 78-as gimnáziumi tankönyvből tanítanak, amiből annak idején én is készültem a felvételire. Ehhez a régi szemléletű tankönyvhöz való ragaszkodásnak az egyik okát már említettem (a felvételi feladatsor miatt), a másik oka a kényelem vagy úgy is nevezhetném, *a tananyag titkokat nem rejtő ismerete* a tanár számára. A nagy tapasztalatú tanároknak semmi esetre sem könnyű az átállás, mert nekik maguknak is számos új tudományos paradigmával kell megismerkedniük, mielőtt tanítanak azokat. Huszonöt éves lemaradást azonban nem lehet egyik pillanatról a másikra behozni. Az új fogalmakban való eligazodásra azonban a jó tankönyvírók kiváló segítséget nyújtanak a tankönyvekben található szakirodalmi hivatkozásokkal, illetőleg jó segítség az újonnan megjelenő összefoglaló jellegű munkák vagy a fiatalabb kollégák, akik birtokában kell hogy legyenek ezeknek az új ismereteknek.

Az elkészült kerettantervet még mindig nem tartom elég frissnek a korábbi követelményekhez képest, azonban mindenképpen méltányolni kell az újításokra való törekvést. A helyzet változtatására valószínűleg a kerettantervekre alapuló helyi tervek mellett az új tankönyvek lesznek hivatva.

A *jó tankönyv* elengedhetetlen feltétele egy tudomány megszerettetésének. Jó tanárnak pedig könnyű lenni, ha minket magunkat is érdekel, hogy diákjaink mennyire képesek magukénak érezni ezt az egyáltalán nem életidegen tantárgyat.

A tankönyvírást felmérések szerint maguk a tanárok nem tartják olyan értékes feladatnak, mint magát a tanítást, a pedagógus szerep vállalását. Valószínűleg ők azok, akik meglegéssel tanítanak bármit, amit a kezükbe nyomnak, csekély meggyőződés nélkül. Azonban ma egyre nehezebb megfelelni a jó tankönyv követelményének. Figyelembe kell venni, mi az, ami feltétlenül szükséges, hogy benne legyen, és biztosítsa az iskolák közötti átjárhatóságot, mi az, ami elavult, ezért más, hasznosíthatóbb ismeretekkel cserélhető, mik a záróvizsga követelményei, és nem utolsó sorban pontosan el kell találnia a tankönyvírónak az életkoruknak megfelelő nyelvezetet. Ezek után az sem utolsó szempont, ha sikerül mindezt egységes koncepcióba rendeznie.

A jelenlegi újíásra törekvő módszerek nem a gyökerüknél ragadják meg a problémát. A tudásnak még mindig nincs meg a kellő társadalmi megbecsülése. A diákokat az egész életen át való tanulásra kell felkészíteni, de ebbe nem feltétlenül tartozik bele, hogy tizenkét évig hangtant, szótant, mondattant magoljanak, mert a legkevesebbszer lesz szükségük arra, hogy megmagyarázzák, a különböző toldalékok elhelyezkedésének szabályát, vagy felmondják, hol képezzük a „p” hangot stb.

HIVATKOZÁSOK:

1. Az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról, melyet az 1999. évi LXVIII. törvény módosított. (IX. fejezet: Értelmező rendelkezések 27. pont.)
2. Nemzetközi tanulói tudásszintmérés. In: *HVG* 2002/07. – 2002. február 16. 83–87.